

Долженко
Олександр Олександрович

Роль та місце неурядових організацій в умовах ведення «гібридної війни»

УДК 342
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2018-2-97-101>

Долженко Олександр Олександрович
здобувач
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна

Актуальність теми. «Гібридна війна» як складне суспільно-політичне явище постала однією з найгостріших проблем і загроз для світової спільноти з кінця ХХ – на початку ХХІ ст. Агресивна зовнішня політика Російської Федерації призводить до ескалації конфлікту на Сході України, що зумовлюється новими формами й методами використання неурядових організацій в умовах гібридизації конфлікту.

Метою дослідження є встановлення ідейно-політичної сутності «гібридної війни», визначення об'єктивних умов і чинників ескалації, особливостей та тенденцій залучення неурядових організацій для досягнення поставлених завдань суб'єктами ведення війни. Завданнями дослідження є концептуальний і теоретико-методологічний аналіз підходу до дослідження «гібридної війни» та особливостей її ведення з використанням неурядових організацій; визначення ролі й місця неурядових організацій в умовах ведення Росією «гібридної війни» проти України; дослідження політико-правової сутності загроз і викликів національній безпеці України з боку функціонерів неурядових російських організацій.

Методологічна основа дослідження. Специфіка предмета дослідження зумовлює поєднання наукових принципів, методів і методологічних підходів задля здійснення системного аналізу феномена «гібридної війни», особливостей поширення цього явища в сучасному світі на прикладі військової агресії Російської Федерації проти України. Неупередженість і незалежність наукових суджень забезпечують принципи науковості, об'єктивності, багатоглядності, всебічності, ідейного плюралізму, соціального детермінізму, діалектики, конкретності, історизму, цілісності, системності, комплексності тощо. Поєднання таких методів наукового пошуку, як аналіз, синтез, абстрагування, аналогія, узагальнення, індукція, дедукція, створило загальнологічну композицію дослідження.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні авторської концепції осмислення світоглядних, ідейних та політико-правових основ феномена «гібридної війни». Основні положення дослідження можуть стати теоретико-методологічною базою для поглиблення наукових пошуків, пов'язаних із поширенням різноманітних політичних аномалій у сучасному світі. Матеріали статті можуть бути використані в процесі розроблення лекційних курсів і спецкурсів із соціально-політичних дисциплін, реалізації науково-дослідницьких проектів тощо. Матеріали дослідження можуть використовуватись у науково-експертній та аналітико-прогностичній діяльності під час формування й реалізації державної політики у сфері профілактики, запобігання та протидії загрозам національній безпеці України з боку суб'єктів ведення «гібридної війни».

Ключові слова: гібридна війна, неурядові організації, національна безпека, суспільно-політичний конфлікт.

Вступ. Сучасна ситуація у світі характеризується багатьма взаємопов'язаними процесами, що впливають на стан національної безпеки. Серед них домінуючу роль відіграють процеси глобалізації, які справляють величезний вплив на всі сфери людського буття. Серед розмаїття тлумачень поняття глобалізації вітчизняними й зарубіжними політологами увагу привертає ототожнення ними цього загальноцивілізаційного процесу з політичною практикою, зорієнтованої на розв'язання локальних суспільних проблем, тісно пов'язаних із зовнішніми проблемами, із суперечливими та неоднозначними наслідками. Так, процеси глобалізації супроводжує виникнення нових загроз глобального, регіонального й національного характеру, політизація етнічності та активізація міжетнічного й міжконфесійного протистояння, що спричинює громадянські конфлікти, сепаратизм, політичний екстремізм і релігійний фундаменталізм, а також неконтрольована масова міграція, міжнародний тероризм та діяльність міжнародних злочинних угруповань тощо. У багатьох країнах глобалізація

призвела до погіршення якості життя людини та скорочення його тривалості, до зростання безробіття, деіндустріалізації, занепаду сфери соціального обслуговування та зубожіння значної частини населення, зростання смертності й захворювань. Водночас глобалізація створила умови для формування світового (глобального, транснаціонального) громадянського суспільства, у якому діє розгалужена мережа глобальних асоціативних форм громадської самоорганізації.

Мета та завдання. Метою статті є встановлення ідейно-політичної сутності «гібридної війни», визначення об'єктивних умов і чинників ескалації, особливостей та тенденцій залучення неурядових організацій для досягнення суб'єктами ведення війни поставлених завдань.

Результати. З 2013 р. відбувається трансформація сучасного українського суспільства в умовах глобалізації, що зумовлює появу й поширення принципово нових суспільно-політичних загроз і викликів національній безпеці. Рівень захищеності національних інтересів від різних загроз та

викликів визначає реальний стан національної безпеки держави. Об'єктивно її забезпечення потребує вироблення науково-експертних оцінок значущості потенційних і реальних суспільно-політичних загроз та викликів, серед яких вагоме місце посідає поширення в українському суспільстві екстремістських ідей і практик як одного з найефективніших елементів сучасної «гібридної війни».

Російський сценарій ведення «гібридної війни» проти України полягав в аналізі регіональних і локальних соціально-політичних конфліктів та їх штучному, контрольованому загостренні в конкретно визначеному місці й проміжку часу. Із цією метою з 2010 р. на територіях Донецької й Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим почали діяти близько 50 громадських об'єднань політичного спрямування, основна мета діяльності яких – конспіративний збір інформації щодо джерел соціальної напруги в регіоні та ескалація локальних конфліктів. У період 2010–2013 рр. відбулась трансформація діючих на зазначених територіях України громадських організацій у проросійські політичні проекти, які сповідують ідеї політичного екстремізму. Аналіз наявних даних свідчить про те, що Росія робить акцент на неурядових і громадських структурах, оскільки останні найбільш схильні до проявів екстремізму. У зв'язку із цим Росією було сформовано концептуальну засаду ведення «гібридної війни» в Україні шляхом поширення на її території політичного екстремізму.

Воєнна доктрина Російської Федерації містить визначення сучасних воєнних конфліктів, які визначаються як комплексне застосування воєнної сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, що реалізуються за допомогою протестного потенціалу населення та сил спеціальних операцій [1, с. 7–8].

Також американська військова концепція визначає «гібридну війну» крізь призму класичного ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. З огляду на викладене країна, яка веде «гібридну війну», укладає змову з недержавними виконавцями (групами місцевого населення, неурядовими організаціями), зв'язок із якими формально повністю заперечує [2].

Отже, важливими елементами ведення сучасної «гібридної війни» є міжнародні неурядові організації та мережа їх осередків у різних державах світу, організації з міжнародним статусом, що діють на національному рівні. Відразу ж зазначимо, що в сучасному міжнародному праві відсутня правова норма щодо міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій та інститутів громадянського суспільства загалом, а також немає єдиної відпрацьованої наукової термінології, що дає змогу виділити з різновидів громадських організацій міжнародні неурядові організації як позатериторіальні об'єднання громадянської різних країн.

Щодо визначення власне міжнародних мережевих громадянських ініціатив, то такими дослідники вважають міжнародні неформальні мережі громадянської дії (сукупність інституціоналізованих неурядових організацій, спільнот і неформальних ініціатив), у яких відсутні внутрішні ієрархічні відносини, наявна кооперація ресурсів та певною мірою спільна ідеологізована мета [3].

Основним механізмом діяльності міжнародних неурядових організацій на сучасному етапі є мобілізація міжнародної громадської думки. Основним методом досягнення цілей – здійснення тиску на міжурядові організації, безпосередньо на ті чи інші держави.

Крізь призму національної безпеки проблема політичної заангажованості громадських об'єднань полягає в підмінюванні інтересів, коли інтереси певної групи людей (прошарку еліти чи псевдоеліти) видаються за цілісні національні інтереси, нав'язуються й закріплюються відповідними політико-правовими та політико-економічними механізмами. Зумовлюване такими процесами розшарування суспільства є серйозним викликом національній безпеці, що у свою чергу спричинює політичну корупцію, настрої протесту, соціальну напругу та соціально-політичний нігілізм. Зазначена проблема широко використовується суб'єктами ведення «гібридної війни».

Очевидно, що мережі громадських ініціатив мають значний потенціал впливу на процес формування громадської думки, а тому потенційно становлять інтерес для зовнішніх сил, які намагаються здійснювати через них вплив на перебіг подій у конкретній країні. Іноземні «інвестори» й далі вкладають чималі кошти в суто спеціалізовані проекти: захист свободи слова, моніторинг етнополітичних процесів, підтримку національних меншин тощо. Така інструменталізація інститутів глобального громадянського суспільства тісно пов'язана з концепцією «гуманітарної інтервенції», яка набула поширення в міжнародних відносинах у другій половині ХХ ст. Ґрунтується така аргументація на тому, що держави, які усвідомлюють свою відповідальність за підтримку миру в певних регіонах, мають правовий обов'язок завдати силового удару або втручатись у внутрішні справи інших держав. Однак легітимність їх дій має бути забезпечена саме на рівні глобального громадянського суспільства за допомогою мереж громадських ініціатив. Проте суб'єкти глобального громадянського суспільства самі опиняються у фінансовій залежності від грантодавців, пов'язаних із державами, що мають певні інтереси в цьому регіоні. Звідси – наявність непрямого взаємозв'язку, а точніше, прихована детермінація «права-обов'язку» на гуманітарне втручання провідних західних країн у внутрішні справи держав через наявність своїх інтересів у зонах конфлікту. Фактично в цій схемі мережеві громадські ініціативи виступають як інструментарій для досягнення

окремими країнами власних прагматичних цілей. Після війни в Південній Осетії 2008 р., як стверджує В. Кулик, концепція «гуманітарної інтервенції» стала складовою частиною зовнішньополітичної доктрини Російської Федерації [4].

Російський політтехнолог Г. Павловський переконаний: «Ми (Росія) повинні звикати до того, щоб бути не тільки одержувачем, а й спонсором розвитку демократії. Ми повинні поширювати наш досвід побудови державності, незалежності на інші території». Ця місія, на його думку, зумовлена тим, що «виникають інші світові регіони, і Росія має своє бачення архітектури майже кожного з них, своє бачення їх складу, своє бачення їх стабільності. Росія повертається. Росія має намір бути присутньою та втручатися в процеси створення й побудови світових регіонів» [5]. Власне, такі міркування є ідеологічним обґрунтуванням формування проросійської мережі громадських ініціатив на території України. Через громадські структури, метою яких є «сприяння демократизації суспільства», «підтримка свободи слова», «побудова руського миру», правозахисна діяльність, сприяння діалогу третього сектора в межах Співдружності Незалежних Держав тощо, певні політичні сили в Росії фактично просувають свої інтереси, намагаються впливати на перебіг подій у сусідніх державах, формують у них сприятливу для себе громадську думку. Хоча характерні особливості функціонування проросійських мереж громадських ініціатив вказують на їх обмеженість для застосування. Сама мережа проросійських громадських ініціатив почала вибудовуватися за сприяння окремих російських політиків та організацій, зокрема, як відповідь західній «організаційній зброї» (за визначенням О. Дугіна, С. Курґіняна та інших російських експертів). У російській політичній думці «організаційна зброя» розглядається як система взаємодії державних органів, інститутів громадянського суспільства, корпорацій та інших структур для досягнення військово-політичних цілей окремими політичними суб'єктами. За висновком Д. Ловцова, сучасний рівень розвитку «організаційної зброї» дає змогу в результаті певних системних дій переносити фронт «холодної війни» (а якщо необхідно – і «гарячої») з міждержавного рівня на внутрішньонаціональний. До таких дій учений відносить формування передумов для керованих ззовні екологічних катастроф, інспірування міжнаціональних зіткнень, економічних криз, продаж (поставки) застарілих, потенційно шкідливих і «тупикових» технологій, неякісної продукції, нав'язування нежиттєздатних організаційних форм та структур, що зумовлюють принципово невіршувані конфліктні ситуації, упродовження у свідомість людей моделей поведінки, що суперечить національним традиціям і світогляду, нівелює історичну пам'ять народу, викликає духовну порожнечу, моральну й фізичну деградацію [6].

Похідною від концепції «організаційної зброї» є концепція так званої парадигмальної війни – ідеологічної війни в сучасних умовах. За цієї концепції трактування певних історичних подій російські ідеологи розглядають як певні ідеологічні конструкти (у постмодерністській філософській парадигмі), відірвані від соціально-економічного та об'єктивного історичного контексту. А оскільки ми маємо справу з ідеологією, то при цьому вступає в гру інструментальний, або політтехнологічний, підхід. Зміст такого підходу розкриває М. Попов: «Цивілізаційна конкуренція між Заходом та Росією як чинник парадигмальних конфліктів у постбіполярному світі набуває характеру конструювання нових ідеологічних просторів, висування альтернативних проєктів націоналізму у сфері колективної безпеки та будівництва посттрадиційних ідентичностей» [7, с. 53].

Специфічною відмінністю проросійських мережевих громадських організацій, «нових соціальних рухів» від традиційних інститутів громадянського суспільства є відсутність єдиного центру прийняття рішень (що зумовлює їх множинність), мобілізація можливостей і ресурсів мережевих осередків. Водночас єдність мережевих громадських ініціатив забезпечується ідеологічними конструктами та спільною конкретною метою діяльності. У середині осередків мережі можуть співіснувати найрізноманітніші способи управління (ієрархічні, демократичні, аморфні, комбіновані тощо). Звичайним для мереж громадських ініціатив є створення тимчасових структур, спрямованих на вирішення конкретного завдання. Після його виконання вони самоліквідуються. Мережеві структури можуть широко послугуватись легальними методами роботи та можливостями традиційних суспільних інститутів, аж до використання парламентських методів боротьби. Держава часто не в змозі оцінити ступінь загрози, а також сферу діяльності громадських формувань, які постійно виникають чи розпадаються. Простежити взаємозв'язки, фінансові потоки, інші складники громадської самоорганізації за мережевим принципом досить складно.

Яскравим прикладом російської міжнародної неурядової структури є Росспівробітництво – Федеральне агентство в справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародної гуманітарної співпраці. Організацію було створено у вересні 2008 р. відповідно до Указу Президента Російської Федерації від 6 вересня 2008 р. № 1315.

Росспівробітництво підвідомче Міністерству закордонних справ Російської Федерації. Діяльність Росспівробітництва та його закордонних установ спрямована на реалізацію державної політики міжнародного гуманітарного співробітництва, сприяння поширенню за кордоном уявлення про сучасну Росію. На сьогодні Росспівробітництво представлено у 81 країні світу 96 представ-

ництвами: 72 російські центри науки й культури в 62 країнах, 24 представники агентства в складі посольств у 22 країнах.

Пріоритетним напрямом діяльності Росспівробітництва є держави – учасниці Співдружності Незалежних Держав, де в кожній країні є російські центри науки й культури. Розроблено перспективний план відкриття нових російських центрів науки й культури та представництв до 2020 р. Ведеться активна робота щодо просування російських освітніх послуг та розширення співробітництва між освітніми установами країн-партнерів. Представництва Росспівробітництва сприяють набору іноземних студентів у російські вищі навчальні заклади. Приділяється велика увага також роботі з випускниками російських (радянських) вищих навчальних закладів, яких у всьому світі налічується більше 500 тисяч.

Важливим напрямом діяльності Росспівробітництва є робота зі співвітчизниками за кордоном. Спільно з Міністерством закордонних справ Росії, іншими міністерствами й відомствами, адміністраціями регіонів Росії воно бере безпосередню участь у реалізації планів Урядової комісії по роботі зі співвітчизниками за кордоном, в інформаційному забезпеченні Державної програми сприяння добровільному переселенню співвітчизників до Російської Федерації.

Одним із головних напрямів діяльності Росспівробітництва є сприяння міжнародному розвитку, яке здійснюється відповідно до Концепції державної політики Російської Федерації у сфері сприяння міжнародному розвитку (затверджена Указом Президента Російської Федерації від 20 квітня 2014 р. № 259). Російське сприяння міжнародному розвитку спрямоване на підтримку сталого соціально-економічного розвитку держав, вирішення глобальних і регіональних проблем, сприяючи стабільності й безпеці в системі міжнародних відносин.

На території України Росспівробітництво представлене Російським центром науки та культури в Києві. Діяльність організації спрямована на проведення освітніх, культурно-масових заходів, реалізації на території України міжнародних проектів тощо.

Аналіз діяльності вищезазначених структур в Україні в період з 2012 р. й донині свідчить про їх деструктивний вплив на національну безпеку з огляду на такі моменти:

– заплановані заходи на офіційних сайтах не містять конкретної інформації щодо місця проведення, часу, учасників заходу, джерел фінансування тощо;

– справжня мета заходу (семінару, круглого столу, літературного вечора) не відповідає задекларованій. Так, більшість проведених заходів спрямовані на популяризацію «руського миру» та домінації російської культури над українською;

– спікерами заходів є представники провладних політичних сил Російської Федерації, представники правоохоронних і спеціальних служб, які діють під прикриттям журналістів, публіцистів, блогерів, науковців тощо;

– під час заходу від учасників у прихований спосіб отримуються персональні дані, а також дані щодо місць роботи родичів, їх політичної орієнтації;

– проведення олімпіад, конкурсів та інших заходів спрямоване на створення умов «інтелектуальної міграції» молоді, насамперед представників гуманітарних сфер знань;

– виїзні заходи на території Російської Федерації та інших «дружніх держав» (Білорусі, Казахстану, Молдови) супроводжуються представниками спеціальних служб із метою конспіративного вивчення делегатів, здійснення вербувальних операцій із подальшим агентурним проникненням до органів державної влади й управління (агенти впливу).

Висновки. З огляду на викладене можна зробити висновок, що уряд Російської Федерації використовує власні неурядові організації з метою збору тенденційної інформації щодо суспільно-політичних процесів в Україні, нав'язування невідповідних курсів гуманітарного, економічного, військового та політичного розвитку, дискредитації влади тощо. Враховуючи відому тактику, а також сучасні форми й методи ведення «гібридної війни», можна констатувати, що неурядові організації відіграють важливу роль в умовах гібридизації конфлікту, а недосконалість чинного законодавства України дає змогу агресору легально використовувати зазначений елемент «гібридної війни» на всіх етапах її ведення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Военная доктрина Российской Федерации. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>.
2. Каппен Ф. Путин веде в Україні гібридну війну. URL: <http://geostrategy.org.ua/ua/komentari/item/409-putin-vede-v-ukrayini-gibridnuviynu---general-kappen>.
3. Кулик В. Вплив міжнародних мережевих громадянських ініціатив на безпекову політику України. URL: <http://www.politika.org.ua/?p=982>.
4. Кулик В. Бумеранг гуманитарной интервенции. URL: <http://politics.in.ua/index.php?go=News&in=view&id=10537>.
5. Якушев Д. Россия вооружилась американским методом информвойны. URL: <http://comments.com.ua/?art=1194542509>.
6. Ловцов Д. «Организационное оружие» в современном мире. URL: http://www.nasledie.ru/oboz/N06_00/06_14.HTM.
7. Попов М. Российская идентичность в сфере «безопасности»: к деэскалации «парадигмальных конфликтов». Этнические проблемы современности. Ставрополь: Изд-во СГУ, 2008. Вып. 13. С. 53–66.

REFERENCES:

1. Voyennaya doktrina Rossiyskoy Federatsii [The Military Doctrine of the Russian Federation]. Retrieved from: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>.
2. Kappen, F. Putin vede v Ukraini hibrydnu viinu [Putin conducts a hybrid war in Ukraine]. Retrieved from: <http://geostrategy.org.ua/ua/komentari/item/409-putin-vede-v-ukrayini-gibridnuviynu---general-kappen>.
3. Kulyk, V. Vplyv mizhnarodnykh merezhevykh hromadianskykh initsiatyv na bezpekovu polityku Ukrainy [Impact of international networking civic initiatives on Ukraine's security policy]. Retrieved from: <http://www.politika.org.ua/?p=982>.
4. Kulik, V. Bumerang gumanitarnoy interentsii [Boomerang of humanitarian intervention].

Retrieved from: <http://politics.in.ua/index.php?go=News&in=view&id=10537>.

5. Yakushev, D. Rossiya vooruzhila amerikanskim metodom informvoyny [Russia armed with the American method of information warfare]. Retrieved from: <http://comments.com.ua/?art=1194542509>.
6. Lovtsov, D. "Organizatsionnoye oruzhiye" v sovremennom mire ["Organizational weapons" in the modern world]. Retrieved from: http://www.nasledie.ru/oboz/N06_00/06_14.HTM.
7. Popov, M. (2008) Rossiyskaya identichnost v sfere "bezopasnosti": k deeskalatsii "paradigmalnykh konfliktov" [Russian identity in the sphere of "security": towards the de-escalation of "paradigmatic conflicts"]. *Etnicheskiye problemy sovremennosti*, vol. 13, pp. 53–66.

The role and place of non-governmental organizations in the context of the “hybrid war”

Dolzhenko Oleksandr
Oleksandrovych

Applicant
of National Pedagogical University named
after M. P. Drahomanov
Pyrogova Str., 9, Kyiv, Ukraine

Actuality of theme. "Hybrid War", as a complex socio-political phenomenon, was one of the most acute problems and threats to the world community from the end of the XX – the beginning of the XXI century. The aggressive foreign policy of the Russian Federation leads to an escalation of the conflict in the East of Ukraine, conditioned by new forms and methods of using non-governmental organizations in the context of hybridization of the conflict. The purpose of the article is to establish the ideological and political essence of the "hybrid war", to determine the objective conditions and factors of escalation, the peculiarities and tendencies of the involvement of non-governmental organizations in achieving the objectives set by the subjects of warfare.

The objectives of the study are conceptual and theoretical and methodological analysis of the approach to the study of "hybrid war" and the peculiarities of its conduct with the use of non-governmental organizations; definition of the role and place of non-governmental organizations in the context of Russia's "hybrid war" against Ukraine; the study of the political and legal nature of threats and challenges to Ukraine's national security by the functionaries of non-governmental Russian organizations.

Methodological basis of the study. The specificity of the subject of the study leads to a combination of scientific principles, methods and methodological approaches for the systematic analysis of the phenomenon of the "hybrid war", the peculiarities of the spread of this phenomenon in the modern world, for example, of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine. The impartiality and independence of scientific judgments provide the principles of scientific, objectivity, multidimensionality, comprehensiveness, ideological pluralism, social determinism, dialectics, concreteness, historicism, integrity, systemicity, complexity, and others. The combination of such methods of scientific research as analysis, synthesis, abstraction, analogy, generalization, induction, deduction, formed the general composition of the study.

The theoretical and practical significance of the results obtained is the development of the author's conception of comprehension of ideological, ideological and political-legal foundations of the phenomenon of the "hybrid war". The main provisions of the study can become a theoretical and methodological basis for deepening research related to the spread of various political anomalies in the modern world. The materials of the article can be used in the process of developing lecture courses and special courses on socio-political disciplines, realization of research projects, etc. Materials of the research can be used in scientific-expert and analytical and forecasting activities in the formation and implementation of state policy in the field of prevention, prevention and counteraction to threats to the national security of Ukraine by the subjects of the conduct of the "hybrid war".

Key words: hybrid war, non-governmental organizations, national security, social and political conflict.